
ВИХОВНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ

УДК 37.034:37.06+376.1

Інна Гавриш

**МІСЦЕ ВЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
КУЛЬТУРИ ВЗАЄМИН У ДОБРОДІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті проведено аналіз специфіки роботи вчителя під час формування культури взаємин у добродійній діяльності. Зазначено та обґрунтовано важливість вчителя як виховного та контролюючого інструменту при формуванні вище вказаного феномену. Виділено три групи-комплекси умов, кожна з яких сприятиме процесу формування в молодших школярів культури взаємин засобами добродійної діяльності. Запропоновано розподіл рівнів сформованості культури взаємин з їх подальшим обґрунтуванням.

Ключові слова: специфіка діяльності вчителя, умови продуктивної роботи вчителя у процесі формування культури взаємин у добродійній діяльності.

На сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах економічної та моральної кризи, національних і соціальних конфліктів, світорозуміння та культура взаємин знову виходить на перший план, а проблема виховання взаємин набуває нового значення. Саме реальна, активна добродійна діяльність в умовах сьогодення дозволить людству знайти міру між знанням і відповідальністю в процесі гуманістичного пізнання світу. У таких умовах зростає роль вчителя у справі формування особистості учня. У Законі України «Про освіту» частиною мети визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, яку слід реалізовувати та підтримувати вчителю.

Саме вчитель повинен формувати особистість та розвивати в учнів такі людські якості, як скромність, щедрість, доброзичливість, поміркованість, лагідність, працелюбність, добродійність. Оскільки вчитель має справу з маленькими особистостями він має бути, передусім Людиною.

Практичний і науковий доробок сучасних вітчизняних і зарубіжних учених щодо проблеми культури взаємин включає з'ясування сутності та змістових аспектів досліджуваного феномену (Л. Бутенко, М. Горлач, П. Козловський, М. Левківський, О. Назаренко, Л. Сохань); дослідження емоційної основи і мотивів взаємин (І. Бех, Л. Божович, Т. Кириленко); виховання етики взаємин і культури спілкування (В. Білоусова, І. Мачуська, Н. Щуркова); з'ясування ролі вчителя у вихованні позитивних

взаємин школярів (І. Дубровіна, Ю. Костюшко, В. Лозовцева, Л. Фрідман). Заслужують на увагу дослідження, спрямовані на вивчення і формування культури взаємин у дітей різних категорій: виховання культури взаємин батьків і молодших школярів (І. Сіданіч), культури взаємин між представниками різних статей (С. Вихор, І. Мачуська, І. Мезеря).

В історико-педагогічних джерелах простежується ідея виховання у дітей культури взаємин на основі поваги, людинолюбства, ціннісного ставлення до інших (Аристотель, М. Аврелій, Б. Грінченко, О. Духнович, Я. Коменський, Дж. Локк, А. Макаренко, І. Огієнко, Ф. Рабле, В. Сухомлинський, С. Френе).

Цінним для нашого дослідження було обґрунтування специфіки діяльності педагогів початкової ланки освіти у формуванні культури взаємин молодших школярів, а саме – умов та способів діяльності.

Виховання формує в дитини особистісні якості, за допомогою яких вона навчається культурі взаємин, поведінки, діяльності та спілкування. Саме виховання сприяє засвоєнню особистістю дитини знань, умінь, навичок і їх перетворення у стійкі переконання, що виявляються в різних формах взаємин.

Важливий виховний вплив роботи вчителя реалізується за допомогою змісту освіти, різноманітних форм і методів роботи. Для формування культури взаємин у добродійній діяльності у молодших школярів необхідно продумати глибинний та змістовний моральний зміст навчальної та виховної діяльності, а також специфічну педагогічну технологію, яка б дозволила здійснити взаємозв'язок моральних знань і уявлень з їх повсякденним життям. Школі необхідний реальний курс активного етичного виховання, обумовлений певною конкретною віковою категорією дітей, побудований на взаємозв'язку знань, почуттів та поведінки. Для досягнення цього нам необхідно чітко визначити умови педагогічної діяльності та стилі взаємодії вчителів із учнями початкової школи. У своїх дослідженнях О. Леонтьєв виділяє три групи взаємин: соціально-орієнтовані (безпосередньо реалізуються суспільні взаємини та організовуються соціальні взаємодії), групові предметно-орієнтовані (орієнтація на організацію колективних взаємин і регулювання спільної діяльності членів суспільства), особистісно орієнтовані (спілкування людей між собою, пов'язане зі зміною учасника взаємин) [3, с. 5].

Оскільки взаємини, так як і добродійна діяльність, – це процеси, логічним буде їх розподіл по рівнях, запропоновані А. Добровичем:

- примітивний (учень виступає у одній з двох ролей або потрібним, або зайвим партнером у взаєминах);
- маніпулятивний (учень сприймається, як суперник у грі, яку необхідно виграти);
- стандартизований (ґрунтується на стандартах, вимогах та у рамках суспільства, а не формі взаємодії);

- конвенційний (повноціннівзаємини, оптимальні для вирішення різного роду проблем, що дозволяє проймається душевним станомінших);
- ігровий (з'являється зацікавленість в особливостях інших учасників, взаємини проїняті симпатією, співрозмовники як би «відображаються один в одному»);
- діловий (партнер викликає особливий інтерес як учасник колективної діяльності, який може надати допомогу);
- духовний (кожен учасник взаємин сприймається як носій духовного та найвищого) [2, с. 89].

Узагальнення цілісного педагогічного досвіду дозволили виявити систему педагогічних умов з формування вчителем культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності. Ми їх розділяємо на три групи, що перебувають у певній супідрядності.

Перша група загальних умов ефективності виховного процесу та їх вплив на формування культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності, включає в себе: організацію виховного колективу як форми функціонування виховних систем, його згуртування і вдосконалення, взаємозв'язок усіх видів діяльності молодших школярів з добродійною діяльністю. Процес формування культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності не може бути ефективним без систематичної роботи вчителя з організації дітей, починаючи з першого класу. Важливим в цій роботі є створення перед учнями яскравих, захоплюючих і значущих цілей, які сприймаються ними як найближчі перспективи. Послідовний розвиток самоврядування учнів у класному колективі необхідний для забезпечення його позитивного впливу на формування в дітей таких якостей, як принциповість, вимогливість, ініціатива необхідних для формування культури взаємин молодших школярів.

Іншим не менш важливим пунктом ефективності формування культури взаємин молодших школяріву добродійній діяльності є забезпечення високого морального рівня виховного процесу, адже ланцюг невдач та провалів приведе до низького рівня сформованості в нього такого феномену.

Друга група – умови, що безпосередньо впливають на розвиток культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності. Вони характеризують цілеспрямовану і послідовну роботу з формування культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності та виступають необхідними передумовами для уточнення, розширення та збагачення знань, життєвого досвіду молодших школярів, вчинення ними добродійної діяльності, для формування у них мотивів такої діяльності й вияву культури взаємин. Важливим етапом є організація практичних проявів молодшими школярами культури взаємин у добродійній діяльності. Саме тут важливо, щоб учні вступали у взаємини не лише з

учителем, а й один з одним. У такій ситуації вчитель стає диригентом та непомітно скеровує та підказує правильне русло розвитку взаємин та добродійної діяльності. Ретельний аналіз результатів нашого дослідження показав, що фундамент для формування культури взаємин молодших школярів та добродійної діяльності закладається у сім'ї. Саме тут дитина отримує початкові суспільні, етичні та духовні уявлення і моральні поняття, у нього починають формуватися відповідні потреби, які проявляються у взаєминах з оточуючими людьми. В такому випадку педагог має можливість продовжити та закріпити розпочату роботу. Також важливим, на нашу думку, є поєднання гри, навчання, трудової діяльності з добродійною діяльністю, як чинником формування культури взаємин. Таким чином вчитель отримує можливість керувати взаєминами в колективі молодших школярів.

Третя група – умови, що безпосередньо впливають на ефективність формування культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності. Вони реалізуються на тлі двох попередніх груп умов, і безпосередньо забезпечують формування культури взаємин молодших школярів на основі добродійної діяльності. Послідовна, систематична діяльність педагогів добродійного характеру з молодшими школярами на основі використання ігор та довіри призводить до підвищення рівня спілкування «на рівних» як важливого компонента розвитку культури взаємин. Невід'ємною частиною процесу формування культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності є повсякденне педагогічне спостереження за взаєминами молодших школярів й тактовна їх корекція. Цінність цієї умови полягає в тому, що вона забезпечує оптимальний розвиток кожного школяра і сприяє тактовному коригуванню взаємин дітей та проявам їх культури.

Наступним кроком у формуванні культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності є перехід дітей, під постійним активним наглядом педагога, до більш яскраво вираженої моральної та добродійної поведінки. Оскільки молодшим школярам властива значна сугестивність і прагнення у всьому наслідувати авторитетних людей, ми вважаємо за доцільне використання системи ефективних способів і засобів взаємодії педагога з учнями, опираючись на стилі та види взаємин.

Ефективна робота з реалізації вище вказаних умов залежить від володіння педагогом деякими професійними вміннями:

– у взаєминах з вихованцями акцентувати увагу саме на предметі діяльності чи взаємин – тоді індивідуальні особливості не будуть заважати спільній роботі, але й додадуть несподівану напрям розвитку таким взаєминам;

– забезпечувати визнання права кожного на особисту думку, судження, смак – тоді взаємини з дітьми стають цікавими, колоритними, духовно багатими, розвивається думка всіх учасників взаємин;

– не вдаватися до відкритої і прямої оцінки вихованця, більше висловлювати своє ставлення до подій, – тоді зміцнюється впевненість школяра в собі, підвищується його самооцінка, активність у взаєминах;

– висловлювати співучасть у життєдіяльності учня, співпереживати перемогам та поразкам, висловлювати йому свою турботу і свою прихильність, відзначаючи особливості вихованця, підкреслюючи його унікальність і неповторність [1, с. 86].

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що кожна з цих умов не може систематично і успішно реалізовуватись окремо в силу деякої ієрархічності, взаємозалежності, яка існує між виділеними нами групами умов, так і всередині кожної з них. В силу цього тільки систематична реалізація всієї сукупності тісно пов'язаних і постійно розвиваючих педагогічних умов може забезпечити ефективність досліджуваного процесу формування культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності. На основі обґрунтованих груп-комплексів умов, у подальшій роботі ми плануємо розробити продуктивний комплекс заходів для формування культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виховання дітей у школі: нові підходи і нові технології / під. ред. Н. Є. Щуркової. – М. : Нова школа, 1998. – 208 с.
2. Добрович А. Б. Вихователю про психологію і психогігієну спілкування / А. Б. Добрович. – М. : Просвещение, 1987. – 207 с.
3. Леонтьев А. А. Педагогічне спілкування / А. А. Леонтьев. – М. : Знание, 1979. – 48 с.